

VEEDI PENEK OTT PENEK

KÕRTSIALUSE

Raamatut aitasid teha:
Pärja Kesküla.
Tanel Treiel

Fotod:
Meeli Lintrop
Elfride Kasela
Villi Kalda
Veedi Penek
Tiiu Tomson
Loviise Penek
Ott Penek

Raamatu trükkimist toetasid:
Kohaliku Omaalgatuse Programm
Eesti Kultuurkapitali Ida-Virumaa ekspertgrupp

Trükitud AS Trükis
Pargi 27F Jõhvi
2006.a.

**VEEDI PENEK
OTT PENEK**

KÕRTSIALUSE

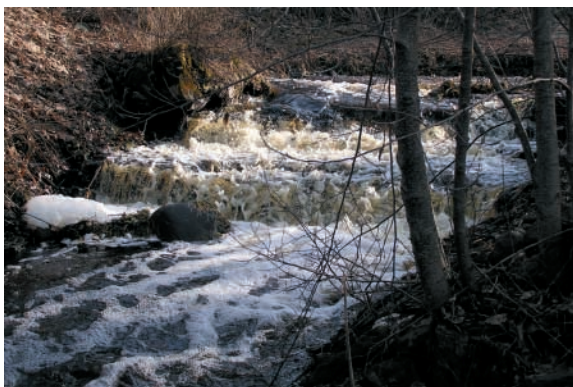
Maa-amet. Kõik õigused kaitstud,

Kõrtsialuse küla paikneb Viru rannikumaal Purtse ja Pada jõe alamjooksul Aseri pangaastangul ja klindilahe tasandikul. Kaldajärsakust voolab alla Meriküla oja. Küla serval kulgeb Tallinn-Narva maantee.

Meriküla-nimelise oja algläte asub külast kagus Rannu soos ja toitub rabarinde veest ja pangakalda rohketest allikatest. Teekonnal mereni läbib oja kaks pangastangut. Aseri veehoidlast laskudes kuni 4 m kõrguse ja teise, madalama keskjooksul Kõrtsialuse küla kohal. Siia on veevool paesesse kaldajärsakusse aastasadadega kulutanud kitsa 3 – 5 m sügavuse astangulise kurutaolise oru. Veevool on siin kiire, jõesäng kärestikuline ja oja voolusäng maaliline. Eriti kaunis on oja kevadise tulvavee ajal ja ojaäärsete toomingate õitsemise aegu. Oma teekonnal tekitab vesi madalamates kaldasoppides varjulisi veesilmi ja koolmekohti.

Oja vasakkaldal viib suurelt maanteelt Aseri asulani külavahetee, mille veerus paiknevad külamajad ja aiamaalapid ning kasvab männienamusega segamets. Oja paremkaldal külaasumist allavoolu kasvab leppi, toomingaid, pihlakaid ja laiub hõre kadastik. Maapind on savisegune ja raske, täis rändkive. Näeb kõrget tarna- ja pohlavartega kaetud mätaistikku, loduseid soonikuid ja liiva- ehk tahukivinõmme. Ühes hariliku kadaka kasvukohas leidub hulganisti – mõned kuni 5 m kõrgused – ka püramiidjaid tiheda võrega kadakaid, millesse on võimatu kätt pista.

Tänane Kõrtsialuse paikneb Rannu muinasküla kohal. Muinasküla

Meriküla oja trepistik

Püramiidjad kadakad

Kõrtsialuse küla kivi

Randu, hiljem Rannaküll, asus oja mõlemal kaldal. Samas asus Rannu muinaskalmete väli. Praegu on kuuest I aastatuhandest eKr kuni II aastatuhande alguseni pKr pärit kalmest püsinud kolm: Türgivare, Kalmuvare ja Kadrivare.

Taani hindamisraamatus (1241) on märgitud Rannu muinasküla suuruseks 12 adramaad, kus võis elada 10-15 peret. Küla nimi on tulnud sõnast rand, ka soome ranta, rannikokylä. Tegelikult on mererand külast kaugel, miks siis ikkagi rannaküla. Minevikus võis suurvete ajal pangaalune tasandik näida nagu sügavale maasse – külani ulatav melahht.

Rannu oli üks viiest muinasküllast, mis paiknesid ridamisi Purtse ja Pada jõe suuremate asustusalade vahel ja mida ühendas muinastee, mille asukohal kulgeb tänapäev Tallinn-Narva maantee. See tee, Rannu soo ja pangakalda ajalooline kallas oli sel ajal ja veel hilisemal ajalgi ainuke ühendustee läänepoolse Ranniku-Viru ja idapoolse Alutaguse-maa vahel. See kitsas koht oli kui Viru kurk. Siit läks etnograafiline ja keelemurdeline piir Maumi ja Askele muinaskihelkonna vahel ja üle Rannu soo ja metsaalade hilisema Viru-Nigula ja Lüganuse kirikukihelkonna piir.

Järgnevatel aastasadadel laienes Rannu küla algul tee ääres nii ida kui lääne suunas, hiljem veel lõuna-edela kaares põllunduseks sobival maastikul. Külamaade mõisastamise järel langes Rannu küla Aseri (1367) mõisa alla, mis oli ümbruskonna vanemaid mõisaid. Aastasadu

said teeärsed külade ja mõisate elanikud sagedaste sõdade ja röövretkede tagajärjel rängalt kannatada. Eriti rasked olid aastad Põhjasõja ajal ja järel. Sõjas hävisid eluasemed, rööviti kariloomad ja põletati viljapõllud, inimesed pidid maha jätma kodud ja varju otsima metsades-soodes. Põhjasõja aastatel hukkus Viru-Nigula kihelkonnas, kuhu Rannugi kuulus, kolmandik elanikest. Sõjale järgnenud nälja- ja katkuaastail oli Rannu külas 1 adramaa talupoegade käes ja 1 adramaa kuulus rannapõllumeestele, kes püüdsid mõisale kala ja pidasid end rannaküla elanike järglasteks. 1725-1726. adramaarevisjonis oli külas märgitud 5 peret 31 hingega.

Järgnevatel rahuaastatel ja maarahvale antud suurema vabadusega paranes talurahva olukord tunduvalt. Külad kosusid ja ka Rannu külast kasvas järgneva pooleteise aastasaja möödudes rahvarohke küla. Kaasa aitas selleks suur kaubatee läbi küla, mis sidus maid ja kaugemaid asundusi sealhulgas linnalisi asulaid. 19. sajandi kaskpaigas oli Rannu suuremaid ja tähtsamaid külakohti Viru-Nigula kihelkonnas. Külas oli siis 45-50 eluaset ligi 200 elanikuga ning küla hüüti siis Rannu suuri küllaks.

1850. aastail alustas Koogu-Aseri liitmõis talupoegadele mõisamaast rendikruntide väljamõõtmist ja aastaid hiljem müüdi need päriseks. Külast mõõdeti kakskümmend 30-60 tessentiimi suurust talukrunti ja nii kujunes suurest külast neli väiksemat külaosa ehk tütarküla, mis said ka omaette iseloomulikud nimed.

Idapoolne külaosa 9 talukrundiga sai nimeks Rannu-Ridaküla ja läänepoolne 5 krundiga Rannu-Tamme. Lõuna poole mõõdeti mõisapõllule 6 talukrundiga Rannu-Taluküla ja põhjapoolne külaosa, kus elanud paiknesid mööda laskuvat ojakallast mere suunas ja põllumaad oli vaid väikeste lappidena, sai nimeks Rannu-Kõrtsialuse. Nimi tuli 19. sajandi algul tee äärde kaldaseljandikule ehitatud kõrtsihoone järgi, millest põhjapoole kaldaalusele lõviosa külast jäigi. Aastate möödudes kadus nende külaosade ajalooline *Rannu* ja asumitele jäid külge uued nimed ning on osaliselt püsinud tänapäevani. Kui Rannu suuri külast eraldunud kolm uut küla olid talukülad, siis Kõrtsialuse jäi väikese Koogu mõisa kehvikute ja vaeste küllaks. Mõis tõi siia vabadikke ja vaeseid, kohendas neile hädapärase eluaseme ja andis lapikese maad elamiseks. Vaesele küllale leidis rahvas veel tabava lisanime – Räbala-

Kõrtsihoone kus paiknes 1925-1940
Rannu koorejaam

Mehed Rannu kõrtsihoone juures 1935.a. paiku

küla. Siiski tunti Kõrtsialuse e. Räbalaküla, eriti maanteeäärset osa põlise Rannu nime all ja alles 1970. aastail sai küla ametlikult Kõrtsialuse nime. Vaatamata sellele kutsutakse seda praegugi ümbruskonnas põlise Rannu nimega.

Aegamööda Kõrtsialuse kasvas ja suurem laienemine tuli 20. sajandi algul, mil külast paar kilomeetrit mere poole alustas tööd Aseri tsemendivabrik. Aseris ei jätkunud tööliste eluasest ja ulualust otsiti ümbruskonna küladest. Ka

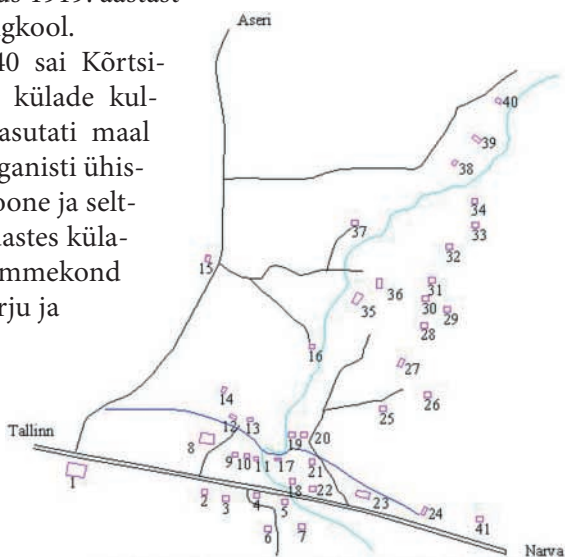
Kõrtsialusele tuli üksiktöölisi ja terveid perekondi. Ehitati juurde ja laiendati vanu eluasemeid ning küla kasvas suureks. Meil tuntud näitleja ja publitsist Albert Üksip, kelle oli noorpõlves tihe side Kõrtsialuse ja Merikülaga (Adama talus), meenutab oma mälestustes, et tema isa ja ema elasid väikeses saunas küla servas kadastikus üksiku perena, millest ka perekonnanimi Üksip. Kõrtsialusel elas siis 30 peret ligi 160 liikmega. Sel ajal jõudis külasse ka rahulolematuid sotsialiste, kes juba 1905.a. ja hiljem 1917.a. oma riigikukutaja meelsust näitasid. Bolševikud August Arm, Leopold Linder ja Anna Leetsmann olid Kõrtsialuse kihtajad ja võimuhaarajad. Kui 1918.a. sündis Eesti Vabariik, lahkus Kõrtsialuselt ja siirdus Venemaale nimetatutega kokku 14 inimest. Ega muidu tuntud sel ajal Kõrtsialuse küla kui punast küla.

Eesti riigi ülesehitamise käigus jõuti teisel kümnendil korraldada ka Kõrtsialuse külaasju. Väikesi popsikohti laiendati ja anti soovijai-

le juurde uusi maatükke. Maad said 30 peret ligi 200 hektariga. Küla arenes: töötas kolm kauplust talukaubaga ja vajadusel 2-3 teeäärset sepiada. Töötas koorejaam ja pikemat aega oli külas tapamaja, kus aastaringselt osteti kokku kariloomi ja müüdi lihasaadusi koha peal, lähilinnades ja asulates. Külas elas mitme elukutse esindajaid. Oli puusepp, rätsep, kingsepp, köösner ja tisler, kauba- ja ärimehi, karjaravitsejaid, koolmeistreid ja teisi ametimehi. Külas töötas ka ainulaadne veski – luisuveski. Ettevõtlik Magnus Rauden töötles kohalikust tahukivist ja oja veejõudu kasutades tarvilikke ja nägusaid terariistade ja vikatite teritusvahendeid – luiske. Toodang oli populaarne kogu Viirumaal.

Juba 19. sajandi keskel oli Koogu mõisnik A. van Krüdener asutanud sinna talurahvakooli ja on alust arvata, et ka pool sajandit varem (aastail 1786-1795) tegutses Koogu mõisa Rannuküla kool siinsamas külakeskuses. 1859.a. valmis Rannu kooli uus maja ja alustas tööd üheklassiline kahe jaoga külakool ühe õpetajaga. Kui esimene koolimaja kitsaks jäi, ehitati vana kõrvale uus maja, kus alustas juba kõrgem vallakool ja kus 1919. aastast tegutses 6-klassiline algkool.

Aastail 1920 – 1940 sai Kõrtsialusest ümbruskonna külade kultuurikeskus. Sel ajal asutati maal külades ja asulates hulganisti ühiskondlikke organisatsioone ja sellest. Ka Rannul ja lähedastes külades tegutses neid kümme-kond ning kõik leidis peavarju ja tegevuspaiga Rannu koolimajas. Tegutses Koogu-Rannu Maanaisteselts 3-6 huviringiga kus õpiti ja õpetati kodumajandust. Tegutses Koogu-Rannu Tuletõrjeühing kahe kus-

Kõrtsialuse küla elamud ja pered küla skeemil
1920-1940

1. Koogu-Rannu VTÜ maja, krunt eraldatud koolikohast
2. Jaan Nurken
3. Julius Klaamann
4. Leena Tonaks, väike saun
5. Jürgensi maja, hiljem Tipneri maja, kauplus
6. Johannes Tõlpus
7. Ruuben Tõlpus, (hiljem Jaan Pauluse maja, tapamaja, kauplus
8. Rannu koolimaja
9. Mart Vaikmäe (mootorsportlase Mati Napa sünnikodu)
10. Taavet Lille, väike saun
11. Jalaka-Kimmeri saun
12. Anton Tiilen (Miili Meier)
13. Magnus Rauden, väike saun (luisuveski omanik)
14. Annleenu Aru
15. Mihkel Klaas
16. Ruuben Tappo
17. Jaan Roiken
18. Juhan Tappo
19. Liisa Õunas
20. Jüri Õunas
21. Mihkel Kersel
22. Juuli Tõlpus
23. Rannu kõrtsihoone, (koorejaam, kauplus)
24. Alfred Õunas
25. Mihkel Ossip
26. Paul Söber
27. Gustav Linder, (hiljem M. Saalmann)
28. Anton Tõlpus, väike saun
29. Alfred Tõlpus, väike saun
30. Jüri Juurik, väike saun
31. Abram Sistok, väike saun
32. Mihkel Kõömel, väike saun
33. Karja Eeva saun
34. Madiaidu, väike saun
35. Aleksander Roiken
36. Johannes Veiler
37. Marie Piirimäe
38. Gusta Kuuverk, hiljem A. Meiel
39. Gustav Keder, hiljem Aleksander Landberg, Aleksander Kilvits
40. Evald Aru
41. Voldemar Tomsoni sepapada

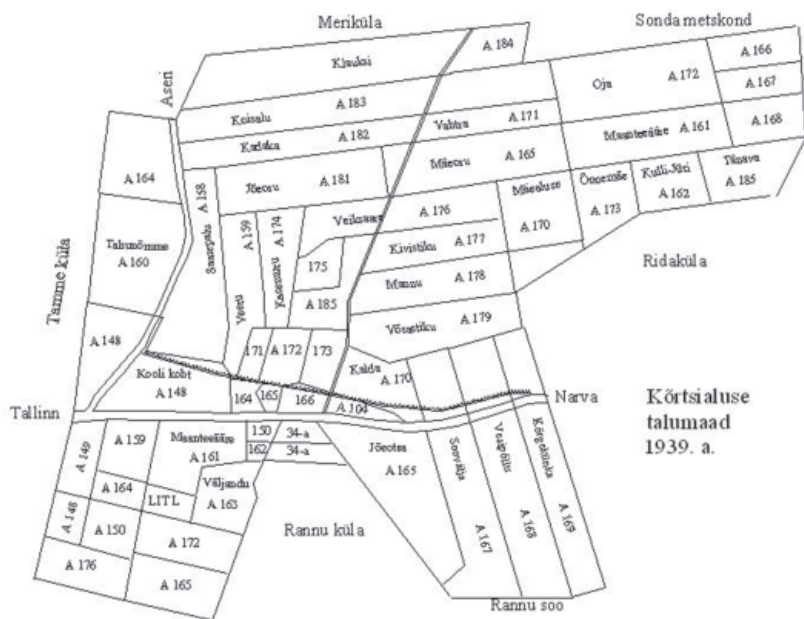
Üle saja aasta vanaune maja (Paul Sõber)

Lille perepilt 18. sajandi lõpust

tutussalgaga ja ühing alustas 1937.a. peosaaliga tuletõrjemaja ehitamist. Kaksikümend aastat tegutses Koogu-Rannu Masinatarvitajate ühing. Talupidajad olid koondunud Piimaühingusse ja rakendati tööle koorejaam. Tegutses turbaühing. Kümme aastat 1930-1940 tegutses Rannu Kultuuri- ja Spordiselts "Lembitu", kus töötas laulu-, muusika- ja näitering, neist viimane eriti edukalt. Selts haaras asjahuvilisi lähedalt ja kaugemalt, ka Aseri asulast, kus neil aastail kultuurielu tehase pankrotistumisega seotult soikus. Sporditegemine käis seltsi toetusel laial rindel ja lisaks Rannul valminud spordiväljakule said oma mänguplatsi ja võistluspaigad ka teised külad.

Rannu areng kestis 1940. aastani, mil toimus nõukogude riigipööre. Järgmisel aastal alanud sõda tõi inimkaotusi Kõrtsialuselgi ja sõjatules hävis vana kõrtsihoone (1941) ja uus tuletõrjemaja (1945). Sõjajärgseil aastail pärast kolhoosikorra sundkehtestamist lagunes külaühiskond kiiresti. Süvenes külaelanike lahkumine linnadesse, külade isetegevus katkes, sest seda uus võim ei soovinud, koondades kogu vabaajate-

Kõrtsialuse küla talud ja elamud 1939.aastal peale maade korraldamist

Maaiüksuse nimi	Tähis	Suurus (ha)	Omanik	
1 Koolikoht	A 148	7,5	Mahu vald	
2 Spordiplats	A 149	1,51	Rannu Kultuuri ja Spordiselts "Lembitu"	
3 Vabadussõja mälestusmärgi plats	A 150	0,01	Kaitseliidu Kalvi kompanii	
4 Rannu koorejaam	A 104	0,59	Viru-Nigula Piimaühistu	
5 Saarepalu	A 158	4,02	Annleene	Aru
6 Veeru	A 159	4,07	Anton	Tiilen
7 Tahunõmme	A 160	4,07	Mihkel	Klaas
8 Maanteeääre	A 161	7,2	Jaan	Nurken
9 Kulli-Jüri	A 162	3,69	Johannes	Tõlpus
10 Väljandu	A 163	3,67	Julius	Klaamann
11 Mäekivi	A 164	5,32	Mart	Vaikmäe
12 Mäeoru	A 165	11,06	Jaan	Roiken
13 Jõeotsa	A 166	8,94	Juhan	Tappo
14 Soovälja	A 167	12,15	Adolfine	Tõlpus
15 Vesipõllu	A 168	12,99	Mihkel	Ossipi
16 Kõrgekünka	A 169	6,94	Aleksander	Landberg
17 Kalda	A 170	7,64	Juuli	Tõlpus
18 Vahtra	A 171	3,23	Mihkel	Kärsel
19 Oja	A 172	10,58	Liisu	Õunas
20 Õnnemäe	A 173	2,84	Magnus	Raudeni
21 Kasemuru	A 174	3,92	Ruuben	Tappo
22 Keskla	A 175	0,86	Viktor	Muttik
23 Veiksaare	A 176	12,38	Johannes	Veiler
24 Kivistiku	A 177	4,25	Mihkel	Köömel
25 Mannu	A 178	4,63	Mahta	Saalmann
26 Vösastiku	A 179	3,84	Paul	Sõber
27 Jõeoru	A 181	6,15	Marie	Piirimaa
28 Kadaka	A 182	3,61	Gustav	Kuuverk
29 Koisalu	A 183	4,18	Gustav	Keder
30 Klauksi	A 184	13,7	Evald	Aru
31 Tänav	A 185	3,3	Anton	Tõlpus
32 Mardi	A 150	0,24	Leena	Tonaks
33 Pauluse	34-a	2,98	Jaan	Paulus
34 Jürgensi krunt	34-a		Tipner ja teised	

Vaade koolimajale ja küla osale 1930. aastate paiku

gevuse töölisasuladesse ja linnadesse. Kõrtsialuses asutati ümbruskonna viiest külast Rannu kolhoos, kuhu kuulusid Tamme, Kõrtsialuse, Ridaküla, Rannu-Tagaküla ja Abaja küla. Kolhoosikeskus ja kontor oli Kõrtsialusel

(Jürgseni majas), esimeheks L. Õunas. Paari aasta möödudes muudeti Rannu kolhoos tervet Rannu külanõukogu haaravaks "Punase Tähe" kolhoosiks.

Rannu algkool suleti 1961. aasta kevadel väikeste maakoolide sulgemise riikliku kampaania käigus ja õpilased suunati Aseri kooli. Kiire kooli sulgemise üheks põhjuseks sai ka asjaolu, et kohalik "Punase Tähe" majandusraskustes kolhoos, muudeti põllumajandusvõimude poolt 1958.a. riiklikuks majandiks – Aseri sovhoosiks. Sovhoosi juhtkond taotles aga külanõukogu piires suurt ja avarat maja halduskeskuseks ja Rannu koolimaja osutus sobivaks.

Kõrtsialuse jäi ka nõukogude okupatsiooniaastatel ümbruskonna külarahva keskuseks. Pikemat aega töötas koolimajas Rannu raamatukogu ja oli aastail

Õmbluskursused 1940.a.

1945-1959 Rannu ja Aseri külanõukogu asukoht. Töötas kino ja aastail 1960 - 1965 oli koolimajas Aseri sovhoosi kontor ja klubi. Kooli abiruumid olid kasutusel sovhoosi laoruumidena.

Aastail 1960-1985 tekkis Kõrtsialuse naabrusesse Tamme külla kahele poole Tallinn-Narva maanteed Aseri sovhoosi uus asula: tootmishoonete, elukorterite, lasteaiaga, kauplussöökla, sauna ja töökojaga. Küla sai esialgu nimeks Tamme, kuid hiljem muudeti Rannuks.

Koolihoone 1986. aastal

Eesti taasiseseisvumise järel elas Kõrtsialuse vaikelu. Küla püsis ja paarikümnele eluasemele jäi elama 40 elanikku. Külakeskus – sajandi vanune koolimaja – seisis tühjana ja hoone oli hävimisohus. Juba aastaid tagasi soovitas kohalik võim maja lammutada või anda üle Aseri Keraamikatehasele ümberehitamiseks oma toodangu kaupluse ja laoruumideks. Külaelanike ja ümbruskonna veel elavate Rannu koolis õppinute kaasabil õnnestus maja päästa, kuid siiski ei saanud sellest enam külakeskust kooskäimise- õppe ja meelelahutuskohana.

Kõrtsialuse külas on mitmeid mälestusmärke. Rannu koolimaja esisele väljakule paigutas Kalvi Kaitseliit kohalike elanike toetusel 1930.a. Vabadussõja Rannu lahingu (10. ja 11. detsembril 1918) mälestuskivi, mis hävitati 1940.a. Vana koolimaja seinal on ENSV teenelise näitekunstniku Ants Toigeri (10.01.1910 – 14.02.1979) mälestusplaat, kelle kodukoht oli lähedal Abaja külas ja kes Rannu koolimaja näitelavalt kutselisse teatrisse jõudis. 1991.a paigutasid kohalikud kodu-uurijad ja külaelanikud Rannu koolimäele muinasküla asukohta küla 750. aasta järjepidevuse mälestuskivi pealdisega – Rannu 1241 –1991. Kõrtsialuse küla Mäekivi väiketalus on motomeistersportlase Mati Napa (05.05.1938 – 05.05.1964) sünni- ja kodukoht.

2000.a. müüs Aseri Vallavalitsus ligi 15 aastat tühjalt seisnud endise koolihoone ja abihooned erakätesse. Hoonete juurde moodustati endisest kooli krundist Vanakooli kinnistu suurusega 4,02 ha. Komplek-

Meriküla oja Ojamäe pere kohal

sekkorruusele majutuskohdade väljaehitamise. Samas lammutati koolihoone mittevajalikud vaheseinad ja korstnad. 2004. aastal ehitati vana kinoruumi asemele suurem tehniline ruum katlamaja tarvis. 2006.a. suvel avas Vanakooli OÜ toitlustuseks Jäägri Grilli, kus pakutakse ka grillitud ulukiliha.

Kuna Rannu kool on olnud läbi aegade ümbruskonna külade kooskaimiskoht, siis 2003.a. 16. novembril asutasid Kõrtsialuse küla elanikud mittetulundusühingu Kõrtsialuse Küla Selts, seades eesmärgiks

Renoveeritud Jõeoru maja

si väljaehitamiseks moodustati Vana-kooli osühing, mille põhieesmärgiks on toitlustuse ja majutuse väljaarendamine. 2003.a. alustati projekteerimistöödega, koostati hoone renoveerimis- ja kanalisatsiooni projekt. Hoone renoveerimine näeb ette koolihoone katu-

hakata arendama külaelu toetudes küla minevikupärandile ning haarara selleks ka naaberkülade elanikke. Välisabi toetusel õnnestus ehitada kooli majandushoone kohale ja 2005.a 1. juulil avada küla uus seltsimaja. Majast on saanud külarahva kooskaimise

koht, kus viiakse läbi elutarbelisi, õppe-eesmärgilisi ja meelelahutuslikke ettevõtmisi. Majas on internetipunkt ja saab harrastada sporti. Seltsimaja 2. korrusel on avatud valla ajalootuba ülevaatega siinse maanurga eluvaldustest kaugemast minevikust täna-

Külatee

päevani. 2004.a. taasavati kooliesisel väljakul Vabadussõja Rannu lahingu mälestusmärk koostöös Kaitseliidu Alutaguse Malevaga.

Külakeskus korrastatakse, 2006.a lammutati vana puukuur, mille asemele rajati lipuväljak. Juba on valminud vabaõhu tantsupõrand, lõkeplats, võrkpalliplats. Plaanis on taastada luisuveski, rajada märgis-

Küla seltsimaja

Taastatud Rannu lahingu mälestusmärk

tatud õpperajad tutvustamaks kohaliku kaunist loodust ja looduskaitsealasid, pärandkultuuri asukohti ning kultuuri- ja ajaloomälestisi.

Kõrtsialuse elab edasi!

